

Žygimanto Augusto gobelenai Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus rezidencijoje Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose

Ieva Kuizinienė

Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Katedros a. 4, 01143 Vilnius
El. paštas i.kuiziniene@valdovurumai.lt

Straipsnio tikslas – išryškinti pasirinktos temos mokslinių tyrimų eigos etapus ir specifiką; kritiškai įvertinus istoriniuose šaltiniuose ir naujausiose publikacijose bei kontekstualioje kultūros ir istorijos tyrimų medžiagoje pateiktus duomenis, patikslinti Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto (1544/1548–1572) gobelenų kolekcijos ištakas, užsakymų aplinkybes, kolekcijai priklausiusių meninių audinių sąsajas su Vilniaus Žemutinės pilies rūmais, minint ir kitas valdovo rezidencijas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

RAKTAŽODŽIAI: gobelenai, Jogailaičiai, Žygimantas Augustas, Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, meninė tekstilė, Vilnius

Meniniu ir politiniu-ideologiniu aspektais paskutiniojo Jogailaičio, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto gobelenų kolekcija yra visavertė XVI a. Europos gobelenų¹ industrijos dalyvė, stebinanti savo kokybe, užmoju ir sumanymo vientisumu. Gobelenai sukurti tų pačių dailininkų ir išausti tose pačiose dirbtuvėse, kuriose savo kolekcijas užsakė didieji šių prabangių audinių patronai ir gerbėjai – Habsburgų dinastijos atstovai, taip pat Anglijos karalius Henrikas VIII (1509–1547), Prancūzijos karalius Pranciškus I (1515–1547). Tai neturėtų stebinti, nes XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje Jogailaičiai buvo viena galingiausių Europos dinastijų, dėl įtakos Vidurio ir Rytų Europoje konkuravusi su jau minėtais Habsburgais ne tik politinėje, bet ir meninių ambicijų plotmėje.

Žygimanto Augusto gobelenų kolekcijos tyrimai

Žygimanto Augusto gobelenų kolekcijos tyrimai pradėti jau XIX a. pabaigoje, kai gobelenai dar tebebuvo Rusijoje, kur buvo išvežti generolo Aleksandro Suvorovo

1 Gobelenai – unikalūs rankų darbo teminiai audiniai, išausti ataudų ripso technika. Gobelenų ištakos labai senos ir siekia Vakarų Europos ankstyvąsias kultūras. Vis dėlto terminas *gobelenas* įsigalėjo nuo 1699 m., kai Paryžiaus priemiestyje buvusioje Gobelenų šeimos dažykloje buvo įsteigta šių audinių manufaktūra. Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, šis terminas nėra nusistovėjęs – tokio tipo audiniai dar vadinami arasais, tapiserijomis, oponomis, špaleriais ir t. t. Šioje publikacijoje terminas *gobelenas* pasirinktas dėl audimo technikos ir audinių paskirties.

(1729–1800) vadovaujamos rusų kariuomenės po Abiejų Tautų Respublikos paskutinio padalijimo 1795 metais. Atskirus tyrimų etapus lėmė skirtingi tikslai – nuo kūrinių radimo ir susigrąžinimo, svarbiausių vertybinių svertų – kartonų kūrėjų ir audimo centrų identifikavimo iki įvietinimo istoriniame, o vėliau ir šiuolaikiniame kultūriniame, politiniame-ideologiniame kontekste, susiejant su vietinėmis ir tarptautinėmis aktualijomis. Šioje publikacijoje tyrimų aspektas aptariamas kiek plačiau nei įprasta, nes tyrimų istorija įdomi ir svarbi, kaip ir pati kolekcija. Istorijos eigoje kito tyrimų tikslai, metodai, kontekstas. Painiam ir spirale judančiam tyrimų procesui įtakos turėjo keli svarbūs aspektai: šaltinių stoka, šaltiniuose pateiktos informacijos fragmentiškumas, vartojamos terminijos netikslumas ir įvairovė, skirtingi kolekciją tyrinėjusių autorių tikslai ir profesinės žinios.

Daugiau nei pusantro šimto metų vienintelis visų tyrimų atsparas taškas buvo Stanisławo Orzekowskio (1513–1566) panegirika², kurioje aprašomos Žygimanto Augusto vestuvės su trečiąja žmona, Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Ferdinando I (1558–1564) dukterimi Kotryna Habsburgaite (1533–1572); jų metu Vavelio karališkosios pilies menes puošė bibliinės temos gobelenai. Tai buvo ir tebėra vienintelis rašytinis šaltinis, kuriame konkretūs gobelenai aprašyti konkrečiuose interjeruose. Jis tapo konstanta, kuriai nereikia kitų kontekstų. Kiti žinomi šaltiniai apie šiuos vertingus audinius kuklūs, fragmentiški, audiniai juose apibūdinami įvairiomis kalbomis, o kartais tik juos aprašiusiam suprantamais terminais. Profesinėje literatūroje rasti šaltiniai referuojami neretai netiksliai arba nepilnai (nenurodant kur ir kas surašė dokumentą), tad autoriai neišvengė istorinės tikrovės neatitinkančių įžvalgų. Viena tokių tendencijų yra „informacijos sulenkinimas“, kai aptariant įvykius ar tekstus eliminuojamas istorinis Lietuvos kontekstas.

Tik nedaugelis mokslininkų kolekciją tyrinėjo nuosekliai ir visapusiškai, tarp jų svarbiausi Marianas Morelowskis, Tadeusz Mańkowski ir Mieczysławas Gębarowiczius, Magdalena Piwocka, Maria-Hennel Bernasikowa. Kiti autoriai kolekciją tyrė tam tikrais aspektais, remdamiesi specifinėmis savo profesinio lauko žiniomis. Viena vertus, tai labai praturtino kolekcijos tyrimų spektrą, leido kritiškai įvertinti, o retkarčiais ir esmingai pakoreguoti „visuotines tiesas“, atrasti naujų, su kolekcijos istorija susijusių šaltinių ir pateikti naujų įžvalgų. Kita vertus, nepakankamai nuoseklios jau atliktų tyrimų žinios verčia abejoti kai kurių publikacijų autorių hipotezėmis, o istorinės audinių terminijos žinių stoka kartais esmingai iškraipo šaltiniuose rastą informaciją.

Trumpai apžvelgiant tyrimų seką galima išskirti keletą kertinių etapų ir svarbiausių tyrimų publikacijų. Ankstyviausi kolekcijos tyrimai susiję su Lenkijos mokslininkų pastangomis identifikuoti išvežtus gobelenus ir jų buvimo vietą. Vienas pirmųjų jais susidomėjo italas Sebastiano Ciampi. Jis pirmasis paskelbė išsamų lenkų istoriko S. Orzekowskio panegirikos tekstą ir tvirtino, jog tai – nepaneigiamas dokumentas,

2 Orzechowski MDLIII.

įrodantis, kad Žygimantas Augustas turėjo puikių auksu austų gobelenų, vaizduojančių „Pradžios knygos istoriją“³. Pirmą žinią, kad pagrobti gobelenai tebeegzistuoja Rusijos caro rezidencijoje Gatčinoje, paskelbė Lucjanas Siemieński⁴. Ši žinia sukėlė didelį mokslininkų susidomėjimą. Audėjų ženklų nustatymo pagrindus padėjo Heinricho Göbelio⁵ tyrimai. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais pasirodė reikšmingų M. Morelowskio darbų⁶, skirtų Žygimanto Augusto kolekcijai. Didžiausias M. Morelowskio indėlis buvo tas, kad jis išaiškino svarbiausių audinių kartonų dailininkus. Jo padarytos atribucijos, per šimtmetį ne kartą koreguotos, šiandien vėl pripažįstamos teisingomis. Jis taip pat atributavo penkių audėjų, išaudusių kolekcijai priklausančius gobelenus, dirbtuvių ženklus. Taigi būtent M. Morelowskio darbai sukūrė pagrindą išsamiems valdovo gobelenų kolekcijos tyrimams. Vienu tokių tyrimų tapo M. Gębarowicziaus ir T. Mańkowskio 1937 m. publikuota monografija⁷, kurioje autoriai aptarė Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto valdymo laikotarpių gobelenus, iškėlė hipotezes apie Žygimanto Augusto gobelenų agentus ir kreditorius, išsamiai aprašė išlikusius kolekcijai priklausančius audinius bei vėlesnę šios kolekcijos istoriją. Ši knyga vertinga ir dėl jos prieduose bei išnašose pateiktų archyvinių dokumentų autentiškų nuorašų; dalis šių dokumentų buvo sunaikinti 1944 metais.

Naujas etapas rinkinio tyrimuose buvo 1904 m. Stanisława Cerchos⁸ paskelbti du 1564 m. Žygimanto Augusto laišakai Gdansko kaštelionui Janui Kostkai (1529–1581) apie užsakytus detaliau neapibūdintus audinius, kuriuos turėjo pristatyti Rodrigas Dermojenas (Rodrigue, Rodrigo Dermoyen, Van der Moyen). Tai pirmasis šaltinis apie Žygimanto Augusto gobelenų kolekcijos užsakymus, įvardijant jo vykdymui tarpininkavusį gobelenų agentą, turintį glaudžius ryšius su Briuselio gobelenų gamyba ir rinka.

XX a. antrojoje pusėje padaugėjo publikacijų, kurių tikslas buvo „įvietinti“ kolekciją kultūriniam ir istoriniam kontekste. Viena tokių – 1972 m. išleista Jerzy’io Szablowskio sudaryta monumentalė studija apie Krokuvos Vavelio karališkosios pilies gobelenus⁹. Joje pateiktos naujos autorių įžvalgos. M. Hennel-Bernasikowa pirmą kartą nutolo nuo ankstesnių tvirtinimų, kad verdiūrų atsiradimas susijęs su Žygimanto Augusto medžioklių pomėgiu, ir teigė, kad tai yra modernaus Renesanso žmogaus siekis suprasti jį supantį pasaulį. Šis pokytis atvėrė galimybę naujai interpretuoti analizuojamos kolekcijos turinį, jos užsakymo intencijas ir galbūt užsakymo laikotarpį.

3 Ciampi 1831.

4 Siemieński 1876: 94–123.

5 Göbel 1923: 1–24.

6 Morelowski 1922; Morelowski 1923; Morelowski 1929.

7 Gębarowicz, Mańkowski 1937.

8 Paskelbta 1904 m. liepos 6 d. Lenkijos mokslų ir menų akademijoje (*Polska Akademia Umiejętności, Sprawozdania Komisji do Badania Historii sztuki w Polsce*. T. VIII. 1912: CCCLVIII).

9 *The Flemish Tapestries at Wawel Castle in Cracow* 1972.

Hilda Coppejans-Desmedt¹⁰ iš Gento atskleidė 1904 m. S. Cerchos užmintą mįslę apie R. Dermojeno nežinomų gobelenų įsigijimą. Remdamasi šaltiniais ji nustatė, kad 1566 m. R. Dermojenas Žygimantui Augustui pristatė daug juodos ir baltos spalvų audinių, greičiausiai heraldinių *en grisaille*, panašių į tuos, kurie jau anksčiau buvo austi Dermojenų manufaktūrose. Kiek vėliau šią informaciją papildė M. Hennel-Bernasikowa¹¹, teigusi, kad gobelenuose buvo pavaizduoti herbai. Šiuo laikotarpiu M. Hennel-Bernasikowa pradėjo ir vėliau nuosekliai išplėtojo temą apie Žygimanto Augusto gobelenų vaidmenį politiniame-reprezentaciniame Abejų Tautų Respublikos gyvenime¹².

Nors tyrimai tęsėsi daugiau nei šimtą metų, istorinis Lietuvos kontekstas juose nebuvo paminėtas. Pirmą kartą hipotezė apie galimas kolekcijos sąsajas su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostine iškelta 1998 m. Ievos Kuizininės daktaro disertacijoje „XVI a. – XVIII a. gobelenai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“¹³. Tačiau hipotezė rėmėsi tik kontekstualia istorine informacija ir jos gretinimu su Žygimanto Augusto gyvenimo datomis. Spaudoje ši informacija pasirodė 2000 metais¹⁴. Dėl hipotezė pagrindžiančios faktologinės medžiagos trūkumo ši informacija ryškesnio dėmesio nesulaukė.

XXI a. pradžioje svarbių šalinių publikacijų paskelbė Ryszardas Szmydkis. Jis patikslino R. Dermojeno veiklos Žygimanto Augusto dvare laikotarpį¹⁵ bei įvardijo Žygimanto Augusto gobelenų ir brangenybių kreditorius¹⁶. Deja, dokumentai neatskleidžia, kokie gobelenai buvo užsakyti. Žygimanto Augusto gobelenų tyrimui svarbūs ir šio autoriaus darbai, nagrinėjantys vėlesnių Lietuvos ir Lenkijos valdovų gobelenų kolekcijas¹⁷, kuriose, tikėtina, minimi ir kiti, neišlikę arba iki šiol nesurasti, Žygimanto Augusto gobelenai.

Minimu laikotarpiu daug dėmesio Žygimanto Augusto gobelenams skyrė M. Piwocka. Svarbios šios autorės teminės publikacijos. Iš jų galima paminėti straipsnius, kuriuose analizuojamos bibliinių gobelenų serijų dailininko Michielio Coxcie'io (1499–1592) sąsajos su Antikos meno palikimu ir jo įtaka gobelenų kompozicijoms¹⁸. Vertinga ir M. Piwockos publikacija apie neįgyvendintus (?) M. Coxcie'io kartonus, skirtus „Abraomo istorijos“ serijai ir galbūt pasiūlytus Žygimantui Augustui¹⁹.

Bandant ieškoti atsakymų į taip ir neatsakytą klausimą – koks gi kolekcijos sumanymas ir skleidžiama žinia, vertingos Carmen Cramer Niekrasz daktaro disertacijoje

10 Coppejans-Desmedt 1978: 37.

11 Hennel-Bernasikowa 1996: 33–43.

12 Hennel-Bernasikowa 1999: 245–254; Hennel-Bernasikowa 2003: 87–92.

13 Kuizininė 1998.

14 Jedzinskaitė-Kuizininė 2000.

15 Szmydki 2009: 29–35.

16 Szmydki 2010: 13–29.

17 Szmydki 2008: 63–68; 1995; Szmydki; 2001: 41–75; Szmydki 1993.

18 Piwocka 2012: 1001–1025; Piwocka 2013: 21–40.

19 Piwocka 2015 (b): 207–228.

paskelbtos įžvalgos²⁰. Skyriuje, skirtame Žygimanto Augusto gobelenams, autorė analizuoja biblinius audinius ir verdiūras kaip bendros visumos elementus. Jos nuomone, abiejų grupių audiniai buvo išausti ir eksponuojami tuo pačiu metu. Verdiūras ji įvardijo kaip Edeno sodo vaizdinį, pasaulio sutvėrimo temos tęsinį. Adomas ir Nojus, autorės nuomone, gobelenuose vaizduojami kaip Senojo Testamento patriarchai, kuriems patikėta gamtos pažinimo paslaptis. Tai naujas požiūris į Žygimanto Augusto gobelenų kolekciją, nes tradiciškai verdiūros įvardijamos kaip savarankiška ir vėliau užsakyta serija. Požiūriui, kad bibliniai audiniai ir verdiūros yra homogeniškas rinkinys, pritaria ir Nello Forti Grazzini²¹.

Esminiu lūžiu tiriant kolekcijos istoriją galima laikyti 2007 m. Birutės Rūtos Vitkauskienės paskelbtą 1547 m. sausio 14 d.²² dokumentą iš Jono Liutomirskio vestų Žygimanto Augusto Vilniaus dvaro sąskaitų knygu²³, kuriame rašoma, kad „kažkokiam vokiečiui“ Vilniaus Žemutinėje pilyje už „paveikslus“ „Pasaulio sukūrimas“ ir „Nojaus istorija“ sumokėta po 1,5 kapos.

Šios publikacijos autorė šį faktą įvardijo ir paskelbė kaip žinomų Žygimanto Augusto bibliinių gobelenų serijų – „Pirmųjų tėvų istorija“ ir „Nojaus istorija“ – užsakymo laiką ir vietą²⁴. Toje pačioje publikacijoje pristatytas ir reprodukuotas ir iki tol nežinotas gobelenas su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto jungtiniu herbu, išaustas Flandrijoje apie 1545–1548 metus. Šie faktai tapo nepaneigiamais įrodymais, kad Žygimantas Augustas gobelenus pradėjo kolekcionuoti dar būdamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, o ankstyvieji jų užsakymai vykdyti Vilniuje.

2010 m. tą pačią archyvinę informaciją paskelbė Marekas Janickis²⁵. Taip ji pateko į Lenkijos mokslininkų apyvartą ir tapo pripažintu faktu. Tai paskatino ir Lenkijos mokslininkus „naujai perskaityti“ archyvinius dokumentus, kurių nemaža dalis yra publikuoti. Vienu iš sėkmingų rezultatų tapo dailės istoriko, ilgamečio Vavelio architektūros ansamblio tyrinėtojo Marcino Fabiańskiego publikacija²⁶. Remdamasis S. Orzekowskio panegirika ir Vavelio architektūros studijomis, jis įrodė, kad gobelenų matmenys neatitiko iškilmių menės architektūrinių matmenų. Tai paneigė visą šimtmetį kartojamą argumentą, kad Žygimanto Augusto gobelenai buvo užsakyti būtent Vavelio karališkajai piliai ir tiksliai atitiko jos interjerų matmenis²⁷.

Fundamentaliu XXI a. pirmojo ketvirčio leidiniu, skirtu Žygimanto Augusto gobelenams, galima įvardyti M. Hannel-Bernasikowos monografiją *Dzieje arrasów*

20 Niekrasz 2007: 108–198.

21 Forti Grazzini 2014: 336–343.

22 Vitkauskienė 2006 (a): 224. Autorė netiksliai nurodė datą: įrašas turi būti datuotas ne 1546 m. sausio 14 d., o 1547 m. sausio 14 diena (I. K. pastaba).

23 Janicki 2010: 142.

24 Jedzinskaitė-Kuizininė 2011: 24–25.

25 Janicki 2010: 139–152.

26 Fabiański 2011: 41–69.

27 Ten pat.

króla Zygmunta Augusta (2011)²⁸. Pirmą kartą po M. Gebarowicziaus ir T. Mańkowskio mokslininkė ryžosi dar kartą nuodugniai išgildinti įvairius Žygimanto Augusto kolekcijos aspektus, papildyti ir revizuoti ankstesnėse publikacijose pateiktas išvadas ir apibendrinimus. Monografijoje detalai išanalizuota Žygimanto Augusto gobelenų kolekcijos istorija ir Abiejų Tautų Respublikos valdovų aplinkoje Lenkijoje, po Žygimanto Augusto mirties.

Ypač svarbus M. Hennel-Bernasikowos ir M. Piwockos mokslinis katalogas *Katalog arrasów króla Zygmunta Augusta* (2017)²⁹. Jame nuosekliai pristatyti visi žinomi išlikę Žygimanto Augusto gobelenai, aprašomi patys audiniai, jų istorija, būklė, kompozicijas įkvėpę šaltiniai, replikos, pateikiama išsami bibliografija.

Deja, ir šiose studijose kolekcijos ryšys su Vilniaus Žemutinės pilies rūmais ar kitomis Žygimanto Augusto rezidencijomis LDK neanalizuojamas (nors minimas). Šią „prarastą istoriją“ bandyta susigražinti šio straipsnio autorės vėlyviausioje monografijoje *Žygimanto Augusto gobelenai. Istorija ir vaidmuo*³⁰. Joje pateikiama atnaujinta ir papildyta medžiaga pasirinkta tema – Žygimanto Augusto gobelenų sąsajos su Vilniaus Žemutinės pilies rūmais, minint ir kitas valdovo rezidencijas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Žygimanto Augusto gobelenų kolekcija

Žygimanto Augusto sukauptą gobelenų kolekciją tiek amžininkai, tiek šių dienų tekstilės tyrinėtojai vertina kaip vieną stilingiausių ir vientisiausių Europoje. Jos mastui ir turiniui įtakos turėjo tiek kultūrinės, tiek politinės paskutiniojo Jogailaičio ambicijos.

Kitaip negu ilgą laiką buvo manyta, savo gobelenų kolekciją, kaip ir biblioteką, brangenybės bei ginkluotę, jaunas valdovas pradėjo formuoti dar būdamas tik Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Ankstyviausi žinomi šios kolekcijos užsakymai datuoti 1547 m. ir tęsėsi beveik iki pat gyvenimo pabaigos. Žygimanto Augusto valdymo laikotarpiu įvairūs gobelenai puošė Krokuvos, Vilniaus, Knišino, Radomo, Sandomiro, Ravos, Trakų, Skernevičių ir kitas Lietuvos didžiojo kunigaikščio bei Lenkijos karaliaus rezidencijas, keliaudavo kartu su valdovu. Manoma, kad kolekciją sudarė daugiau kaip 350 skirtingoms serijoms priklausančių meninių audinių.

Dėl Žygimanto Augusto politinės valios, išreikštos testamente, sėkmingai susiklosčiusių istorinių aplinkybių ir Lenkijos inteligentijos pastangų didelė dalis kolekcijos išliko iki šių dienų. Išlikusių kolekciją sudaro 139 gobelenai: 19 bibliinių gobelenų, priklausančių „Pirmųjų tėvų istorijos“, „Nojaus istorijos“ ir „Babelio bokšto istorijos“ serijoms, 44 skirtingo dydžio ir formos verdiūros, 29 audiniai su Lietuvos ir Lenkijos

28 Hennel-Bernasikowa 2011.

29 Hennel-Bernasikowa, Piwocka 2017.

30 Jedzinskaitė-Kuizininė 2021.

herbais (kartu arba atskirai). Valdovo inicialai SA (Sigismund Augustus), apsupti flamandiškų groteskų, matyti 8 gobelenuose, vadinamuose monograminiais. Penkiuose gobelenuose vaizduojami du barzdoti satyrai, laikantys kartušą su fundatoriaus inicialais. Mažesni gobelenai papildė sienas dekoruojančius didelius audinius.

136 išlikę gobelenai šiuo metu priklauso Krokuvos Vavelio karališkajai piliai – valstybiniam meno rinkiniams, vienas – Varšuvos karalių pilies muziejui, vienas – Nacionaliniam muziejui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams, vienas – Amsterdamo valstybiniam muziejui (*Rijksmuseum*). Kolekcijai tradiciškai priskiriami ir du išlikę gobelenai, minimi paskutiniojo Jogailaičio izdo inventoriuje, tačiau jie nėra paties Žygimanto Augusto užsakyti – tai gobelenas su Korčako (Korczak) herbu ir gobelenas, vaizduojantis Dovydą ir Saulių. Abu saugomi Krokuvos Vavelio karališkojoje pilyje.

Pasirinktą temą tyrinėjančioje XX a. paskutiniojo dešimtmečio ir XXI a. pradžios literatūroje Žygimanto Augusto gobelenai apibrėžiami kaip kolekcija, kurios išskirtinumas – užsakovo visumos koncepcija. Bibliiniai audiniai rodo valdovo domėjimąsi pasaulio sukūrimo istorija, verdiūros atspindėjo laikotarpio dvasią ir išskirtinį dėmesį gamtai, atitinkantį bendrąsias europinio humanizmo nuotaikas, o herbiniai ir monograminiai gobelenai turėjo liudyti valstybės vienybę, šlovinti monarchą bei įgyvendinti politinę programą ir valdžios atstovavimo ar jos demonstravimo idėją. Meninis šios kolekcijos lygis ir sumanymo mastas tebėra neprilygstami. Tiek verdiūrinių gobelenų viena tema niekas iki tol nebuvo užsisakęs. Gobelenų Senojo Testamento temomis įvertinimą rodo ir tai, jog bėgant amžiams „Nojaus istoriją“ kartojančių gobelenų buvo išausta mažiausiai



1 pav. „Adomo ir Ievos supažindinimas“, Jeano Leynierso audimo dirbtuvės, Briuselis, pagal Michielio Coxcie'io kartonus, XVII a. vid., 350 × 230 cm. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Nuotraukos autorius Vytautas Abrauskas

350 vienetų³¹. Tokia sėkmė gali pasigirti tik garsiausi Naujųjų amžių gobelenai „Apaštalu darbai“, išausti pagal Rafaelio kartonus.

Vertinant kolekcijos meninę ir politinę svarbą Lietuvos ir Lenkijos istorijoje išties įdomu ir svarbu, kada ir kokių tikslų ši kolekcija buvo užsakyta. Atskirų tyrinėtojų nuomonės apie kolekcijos vientisumą ir užsakymo laiką įvairuoja. Kai kurie tyrinėtojai – M. Morelowski³², C. Niekrasz³³, N. Forti-Grazzini³⁴ – mano, kad bibliniai audiniai ir verdiūros buvo užsakyti tuo pat metu. Tokią išvadą jie grindžia stilistiniais gyvūnų panašumu abiejose gobelenų serijose. C. Niekrasz nuomone, užsakant šias serijas kartu buvo plėtojama ir teminė bendrystė – biblinės temos buvo jungiamos su temomis apie pasaulį, kurį Dievas sukūrė žmonėms³⁵. Pasak M. Gębarowicziaus, T. Mankowskio³⁶ ir daugelio vėlesnių autorių, verdiūros ir herbiniai audiniai atsirado vėliau nei bibliniai. Šią versiją jie grindžia jau minėta S. Orzekowskio panegirika, kurios lotyniškas tekstas pasirodė 1553 m. Andrzejaus Łazarzo spaustuvėje Krokuvoje³⁷. Vestuvių iškilmes aprašęs autorius mini didelius figūrinius audinius, kėlusius vestuvių dalyvių nuostabą. Didžiojoje priėmimų salėje buvo iškabinti šeši „Nojaus istorijos“ gobelenai, pereinamajame kambaryje – penki „Mozės istorijos“ audiniai (ši serija dingusi), o jaunavedžių miegamajame – aštuoni „Rojaus istorijos“ gobelenai. Vienas jų kabėjo valdovų lovos galvūgalyje³⁸. Verdiūros, taip pat „Babelio bokšto istorija“ šioje panegirikoje neminimos. S. Orzekowskio sekėjų nuomone, šie audiniai išausti vėliau. Vis dėlto tai ne argumentas, o tik tikimybė. Viena vertus, stilistiškai audiniai yra to paties laikotarpio, antra vertus, šie audiniai tuo metu galėjo būti Vilniuje, kur buvo ir kiti anksčiau valdovo užsakyti gobelenai. Jau žinome, kad gobelenai nebuvo užsakyti aprašytoms iškilmėms. 1547 m. Žygimantas Augustas buvo tik ką laimingai vedęs Barbarą Radvilaitę ir ruošėsi jos karūnavimui, o ne planavo trečiąsias vestuves, įvykusias po Barbaros mirties. Atrodo, kad panegirikoje aprašomi gobelenai nebuvo pritaikyti Vavelio karališkosios pilies interjerams. Tai įrodo dailėtyrininko ir ilgamečio Vavelio tyrinėtojo M. Fabiańskio tyrimas³⁹. Analizuodamas S. Orzekowskio iškilmių aprašymą, jis pateikia išvadą, kad gobelenai turėjo kabėti rytinio sparno antro aukšto trijose menėse, šandien vadinamose Turnyrų (*Turniejowa*), Kariuomenės apžiūros (*Pod Przeglądem Wojsk*) ir Pasiuntinių (*Poselska*). „Pirmųjų tėvų istorija“ kabėjusi Turnyrų menėje, kuri buvo naudojama kaip jaunavedžių miegamasis po sutuoktuvių. Ten aprašomi audiniai netilpo ir turėjo dengti langus, židinių bei vienas kitą. Menės išmatavimai, įskaitant langus

31 Piwocka 2015 (d): 87–90.

32 Morelowski 1929.

33 Niekrasz 2007: 125–198.

34 Forti-Grazzini 2014: 336–343.

35 Niekrasz 2007: 125–198.

36 Gębarowicz, Mankowski 1937.

37 Piwocka 2007 (b): 5.

38 Gębarowicz, Mańkowski 1937: 22.

39 Išsamią teksto analizę žr. Fabiański 2011: 41–69.

ir duris, yra 41,33 m ilgio ir 5,96 m aukščio⁴⁰. O 6 gobelenų, minimų miegamajame, ilgis (be „Nojaus pokalbio su Dievu“) yra 36,52 metro. Čia buvo du langai rytinėje ir vakarinėje sienose bei dvejys durys vidury šiaurinės ir pietinės sienų bei trečios sienos šiaurės rytų kampe, kaip ir dabar neegzistuojantis židynys, pastatytas 1535 metais.

Dėl ankstyvųjų gobelenų kolekcijos sąsajų su Vavelio pilimi didelių abejonių kelia ir kiti aspektai. Renesansinis Vavelio ansamblis, be abejo, buvo Žygimanto Senojo kūrinys. Šis jį kūrė nuo 1508 iki 1548 metų. Čia rezidavo senoji pora – Žygimantas Senasis ir Bona Sforca. Nors Žygimantas Augustas turėjo savo apartamentus, jie nelabai buvo jam reikalingi, mat jau po jungtinių su Elžbieta Habsburgaite (1543) jis gyveno Vilniuje arba savo reprezentacinėse rezidencijose Piotrkuve bei Radome.

Pakeisti S. Orzekowskio teksto suformuotą tyrimų kryptį leido jau minėtas B. R. Vitkauskienės publikuotas dokumentas iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro izdo sąskaitų knygų apie Žygimanto Augusto paveikslų įsigijimą⁴¹. 1547 m. sausio 14 d. dokumente rašoma, kad kažkokiam vokiečiui sumokėta už toliau išvardytus paveikslus (*imaginibus*), 8 dorybių atvaizdus, kurie buvo įduoti Mykolui (iš Kežmaroko) į rankas už sutartą sumą: „Tikėjimas“, „Viltis“, „Meilė“, „Išmanymas“, „Teisingumas“, „Išmintis“, „Susivaldymas“, „Tvirtumas“. Šie 8 atvaizdai po 2 kapas grašių sudaro 16 kapų grašių. Sutarta suma už 5 paveikslus, vaizduojančius scenas iš Šventosios Romos imperatoriaus Karolio V karų su Klėvės kunigaikščiu protestantu, Prancūzijos karaliumi Pranciškumi I ir turkų admiralu Barbarosa (Barbarossa). Šie 5 paveiksai po 1 kapą sudaro 5 kapas. O du paveiksai – „Pasaulio sukūrimas“ ir „Nojaus arka ir tvanas“ (*Creatio hominis et Archa Noeemi*) – po 1,5 kapos sudaro 3 kapas. Iš viso už paveikslus susidaro 24 kapos lietuviškų grašių, arba 60 auksinų⁴². Išvardytų paveikslų tematika būdinga to meto gobelenams, tačiau labai įdomus tas faktas, kad tarp jų minimi „paveiksai“ (*imaginibus*) „Pasaulio sukūrimas“ ir „Nojaus arka ir tvanas“ tiesiogiai yra susiję su „Pirmųjų tėvų istorija“ ir „Nojaus istorija“. Svarbu ir tai, kad *Germania Inferior* (Žemutinė Germanija) yra istorinis Nyderlandų pavadinimas, todėl teisingas vertimas turėtų būti „kažkokiam nyderlandiečiui“, o ne „kažkokiam vokiečiui“. Iškalbinga ir vadinamųjų paveikslų vertė. Tais laikais už tokią sumą jokio paveikslo nebuvo įmanoma įsigyti, tačiau panašiai kainavo būsimų gobelenų eskizai, vadinamieji *petits patrons* arba *patrons à petit pied*. Tai nedideli eskizai su esminiais kompozicijos elementais. Tuose projektuose svarbiausias yra piešinys, kompozicinė schema, proporcijos ir figūrų siluetai, o spalvinis sprendimas apsiribojo tam tikrų elementų nuspalvinimu akvarele arba vyraujančių spalvų aprašymu. Palyginimui galima pateikti sumą, kurią 1541 m. sausio 15 d. Brabanto tribunolo kancleris sumokėjo Janui de Kempeneerui už dvejų gobelenų kartonus – tai buvo 18 florenų⁴³.

40 Vakarinė siena – 7,82 m, šiaurinė – 12,90 m, rytinė – 7,75 m, pietinė – 12,82 m ilgio.

41 Vitkauskienė 2006 (a): 224.

42 Ten pat.

43 Szmydki 2001: 41–75.



2 pav. „Rojaus laimė“, Michielis Coxcie'is, Jano de Kempeneero audimo dirbtuvės, Briuselis, apie 1550 m., 480 × 854 cm. Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki. Nuotraukos autorius Stanislawas Michta

Šis istorinis dokumentas leidžia teigti, kad „Pirmųjų tėvų istorija“ ir „Nojaus istorija“ buvo užsakytos 1547 m. Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose, o sumokėta buvo iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro išdo.

Tai paskatino šios ir kitų publikacijų autorius naujai pažvelgti į aptariamą kolekcijos istoriją ir apie ją bylojančius archyvinius šaltinius. Iš jų žinome, kad bibliniai audiniai nebuvo ankstyviausi Žygimanto Augusto kolekcijos gobelenai. Jau 1545 m. tarp Stanislovo Vlošeko išrašytų sąskaitų sausio 21 d. užfiksuota 5 florenų išmoka už vinutes gobelenams kabinti⁴⁴, kovo 24 d. minima išmoka Petruui Poliakiui už 4 tūkst. vinučių gobelenams kabinti, atgabentų iš Krokuvos, – 3 florenai ir 6 grašiai⁴⁵, balandžio 21 d. sumokėta 10 grašių už įvairių spalvų gijas gobelenams taisyti ir 4 grašiai žmogui iš Geranainių už jų „sutaisymą“⁴⁶. 1546 m. balandžio 28 d. sumokėta 6 grašiai ir 4 denarai už vinutes gobelenams kabinti⁴⁷, birželio 2 d. užfiksuota išmoka už mažas vinutes gobelenams kabinti Trakuose ir Rūdninkuose – 5 grašiai⁴⁸. Tų pačių metų

44 Chmiel 2011: 182 (dok. Nr. 23) – *Pro clavis ad affigenda tapeta*. (Toliau tekste identiškai arba labai panašūs įrašai originalo kalba nepateikiami – I. K.)

45 Ten pat: 184 (dok. Nr. 26) – *Petro Poliak pro 4000 clavorum ad affigenda tapeta, per eum Cracovia emptorum et huc missorum, 1000 per gr. 24, facit et remissi fl. 3/6/-*. (Toliau tekste identiškai arba labai panašūs įrašai originalo kalba nepateikiami – I. K.)

46 Ten pat: 186 (dok. Nr. 27v) – *Pro wloczka varii coloris ad reformanda aulea; Homini ex Gieranoni, qui ea reformavit*. (Tikėtina, kad kalbama apie Goštautų goblenus, kuriuose buvo išardyti herbai – I. K.)

47 Ten pat: 218 (dok. Nr. 62v).

48 Ten pat: 219 (dokumento Nr. 64) – *Pro clavis parvis ad affigenda tapeta in Troki et Rudniki eundo fl.-/5/-*.

liepos 20 d. įrašyta 2 florenų išmoka „tam pačiam“ Petruui Poliakui už 3 tūkst. vinučių gobelenams kabinti, greičiausiai Vilniaus Žemutinėje pilyje⁴⁹, lapkričio 29 d. – 4 grašiai ir 4 denarai už plaktukėlį gobelenams prikalti⁵⁰. 1547 m. sausio 29 d. Petruui Woianowskiui už vinutes gobelenams tvirtinti sumokėti 4 grašiai⁵¹, balandžio 31 d. už nenurodytą skaičių vinučių gobelenams prikalti sumokėti 6 grašiai⁵². Tų pačių metų spalio 2 d. už plaktukėlį gobelenams prikalti sumokėti 2 grašiai ir 4 denarai⁵³, už 13 uolekčių paprasto audinio gobelenams uždengti drobiniais maišais (*wanthuch*⁵⁴) – 6 grašiai ir 4 denarai⁵⁵. 1547 m. lapkričio mėn. rašoma, kad Skernevicėse, vykstant į Ravą su gobelenais dėl Prancūzijos pasiuntinio, sumokėta – 28 grašiai⁵⁶. Už nenurodytą skaičių vinučių gobelenams kabinti Piorkuve 1547 m. gruodžio 3 d. sumokėti 3 grašiai⁵⁷, gruodžio 7 d. už 5 šešiasdešimtines vinučių sumokėta 10 grašių⁵⁸, gruodžio 24 d. už vinutes – 12 grašių⁵⁹. Išmokos už vinutes gobelenams kabinti pasikartoja ir 1548 metais. Tų metų sausį Petruui Poliakui už vinučių atvežimą iš Krokuvos gobelenams Vilniuje kabinti sumokėti 2 florenai⁶⁰, sausio 30 d. 3 florenai sumokėti už paprasto audimo medžiagą, skirtą „neštuvams“ (*Wanthuchi*) pagaminti, kuriuose laikomi Sandomieržo gobelenai⁶¹. 1548 m. vasario 23 d. yra įrašas apie Vilniaus Žemutinės pilies audiencijų salės sienų ir suolų „apmušimą“ audiniais: „už geležines vinis audiniams pritvirtinti gavėnios metu [?] prie sienos ir suolų bei kitur <...> Vilniaus pilies hipokaustinėje patalpoje duoti 5 auksinai“⁶². 1548 m. balandžio 5 d. sumokėti 2 florenai Petruui Poliakui už 4 tūkst. vinučių, atgabentų iš Krokuvos⁶³.

Jei vinutėms reikalingi kabliukai prie audinių būdavo prisiuvami kas 5–10 cm, o vinučių buvo 4 tūkst., audinių ilgis turėjo būti 200–400 metrų⁶⁴. Tai liudytų ir

49 Ten pat: 221 (dok. Nr. 66v) – *Eidem remisii pro 3000 claviculorum ad affigendum tapeta per gr. 20 mille, facit fl. 2/-/-*.

50 Ten pat: 227 (dok. Nr. 72v) – *Pro I malleolo ad affigenda tapeta*. (Toliau tekste identiškai arba labai panašūs įrašai originalo kalba nepateikiami – I. K.)

51 Ten pat: 230 (dok. Nr. 75v).

52 Ten pat: 235 (dok. Nr. 80v).

53 Ten pat: 243 (dok. Nr. 88).

54 *Wanthuch* – drobiniai maišai gobelenams uždengti (*Pro 13 ulnis telae simplicis ad tegmen tapetarum alias wanthuch per den. 4, facit*).

55 Chmiel 1911: 243 (dok. Nr. 88) – *Pro 13 ulnis telae simplicis ad tegmen tapetarum alias wanthuch per den. 4, gacit fl. -/6/4*.

56 Ten pat: 249 (dok. Nr. 94v) – *In Squirniewiczze praecedendo in Ravam cum tapetis propter nuntium Gallicum exposui*.

57 Ten pat: 249 (dok. Nr. 95) – *Petroviae pro claviculis ad affigenda tapeta*.

58 Ten pat: 250 (dok. Nr. 95v) – *Pro 5 sexagenis claviculorum ad affigenda tapeta*.

59 Ten pat: 252 (dok. Nr. 98).

60 Ten pat: 257 (dok. Nr. 103v).

61 Ten pat: 261 (dok. Nr. 107v) – *Pro stamine panni simplicis, ex quo factus baiulus, wanthuch dictus, in quo Sandomiriam ducentur tapeta et auleae, dati*.

62 Vitkauskienė 2006 (a): 224.

63 Chmiel 1911: 269 (dok. Nr. 115).

64 Janicki 2010: 144–145.

A. Chmielio⁶⁵ paskelbtas išrašas iš valstybės išdininko Stanislovo Vlošeko sąskaitų apie 1548 m. balandžio mėn. sudarytą ir ant pergamento surašytą inventoriaus sąrašą, kuriame gobelenai buvo surašyti tokia tvarka, kokia jie kabėjo Vilniaus Žemutinėje pilyje. Deja, šis labai svarbus dokumentas neišliko. Šiame sąraše turėjo būti ir pirmosios žmonos Elžbietos Habsburgaitės (1526–1545) 1543 m. atsivežta 11 vienetų „Romulo ir Remo istorija“ bei 12 vienetų „Nabuchodonosaro istorija“. Po Elžbietos mirties serijos liko Žygimanto Augusto kolekcijoje⁶⁶. Tai, kad Elžbietos gobelenai greičiausiai puošė vilnietišką rezidenciją, liudytų faktas, jog lankydamasis Krokuvoje 1546 m. jaunasis valdovas pareiškė, kad nenori gyventi su tėvais ir pageidauja savarankiškai gyventi Vilniuje, kur jau nuo 1544 m. vyko intensyvūs naujos rezidencijos statybos ir rekonstrukcijos darbai. Po ankstyvos mirties 1547 m. Elžbieta Habsburgaitė palaidota Vilniuje.



3 pav. „Tvanas“, Michielis Coxcie'is, Briuselis, apie 1550 m., 482 × 842 cm. *Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki*. Nuotraukos autorius Stanisławas Michta

Kitas mums svarbus S. Vlošeko pildytame registre randamas įrašas paženklintas 1548 m. balandžio 8 d. Tai išmoka už 16 „vaizdelių“, iš kurių 8 vaizduoja „Juozapo

⁶⁵ Chmiel 1911: 269 (dok. Nr. 115) – *Pro portione pargameni, quo notabantur auleae in habitationibus ordine appensae fl.-/2/4.*

⁶⁶ Księga ekspedycji kancelarii nadwornej 1559–1572. 1997: 197. „Nors inventoriaus sąrašuose jos neminimos, 1571 m. liepos 30 d. Žygimantas Augustas rašė iš Varšuvos Martynui Podgurskiui (Marcin Podgórski) ir Baltazarui Zwolskiui (Balcer Zwolski), tuo metu buvusiems Tykocine: „Ką mums rašo apie *obicia* siuvinėtus ir „oponas“ Romuli at Remi [i] Nabuchodonozor vienietiškus ir kitus, taip pat apie auksagalvius, oponas ir kilimus, kuriuos Zaleskis mūsų paliepimu ten padėjo, gerai supratome ir norime turėti, kad viskas būtų į vieną registrą švariai surašyta ir būtų prie kitų daiktų prijungta.“

istoriją“, o kiti 8 – „Abraomo istoriją“. Už juos sumokėta 50 florenų⁶⁷. Taigi šie 16 „vaizdelių“, atliktų greičiausiai tokia pačia technika, kaip ir anksčiau pristatytieji, kainavo 10 florenų mažiau nei ankstesnieji. „Abraomo istorija“ minima Bonos Sforcos testamente⁶⁸. 8 vienetų serija ta pačia tema taip pat minima 1574 m. birželio 28 d. Krokuvoje sudarytame Henriko Valua (1573–1575 m. – Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius) inventoriuje⁶⁹, nors nėra žinių, kad jis ją būtų atsivežęs. M. Piwocka kelia hipotezę, kad minėti įrašai galbūt susiję su M. Coxcie'io, žinomų išlikusių bibliinių gobelenų kartonų autoriaus, „Abraomo istorijos“ serijos eskizais, pasiūlytais Žygimantui Augustui panašiu metu kaip ir „Pirmųjų tėvų istorija“ bei „Nojaus istorija“⁷⁰. Žinomi du išlikę minimos serijos M. Coxcie'io priskiriami eskizai neatitinka nė vienos žinomos išlikusios „Abraomo istorijos“ gobelenų serijos, išaustos XVI amžiuje⁷¹. Įrašas apie Abraomo ir Juozapo istorijas Žygimanto Augusto kolekciją tyrinėjančių mokslininkų⁷² susietas su gobelenais remiantis įrašo giminingumu pirmajam užsakymui ir chronologiškai panašia data. Vadovaujantis ta pačia logika, su gobelenų užsakymais galima susieti ir kitus Lietuvos dvaro išdo knygoje įrašytus mokėjimus. Sąskaitų knygoje figūruoja ir 1548 m. sausio mėn. mokėjimai už 9 „vaizdelius“, kurie išsiuvinėti ant audinio ir kuriuose pavaizduotos dorybės. Už juos sumokėta 40 florenų ir 15 grašių; taip pat už 20 „vaizdelių su skirtingais atvaizdais“ sumokėta net 100 florenų⁷³. Dorybių tema buvo labai populiarė to meto gobelenuose, tačiau žinomuose Žygimanto Augusto inventoriuose tokia serija neminama. Intriguoja ir didelės 100 florenų sumos mokestis už skirtingus vaizdelius. Atsižvelgiant į mokėjimų laikotarpį ir tai, kad neįvardytas vaizduojamas siužetas (aprašančiajam, tikėtina, buvo sunku jį apibūdinti, nes nėra atpažįstamų personažų), neatmestina, kad pastarasis įrašas gali būti susijęs su pirmųjų verdiūrų kartonų užsakymu. 1548 m. balandžio 5 d. Vilniuje už vinutes gobelenams pritvirtinti sumokėti 2 florenai ir 20 grašių.

Tačiau svarbiausias Žygimanto Augusto ankstyvųjų gobelenų liudytojas yra herbėnis gobelenas be aukso, kurį 2009 m. balandžio 8 d. Paryžiaus aukcionų namuose „Drouot-Richelieu“ įsigijo Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai (inv. Nr. VR-429). Jis išaustas iki 1548 metų. Įspūdingo gobeleno, kurio fonas ir bordiūrai papuošti augaliniais, architektūriniais bei geometriniais motyvais, kaukėmis ir liūtų galvomis, kompozicijos centre išaustas jungtinis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto herbas, viršuje vainikuojamas Lietuvos didžiojo

67 Chmiel 1911: 269 (dok. Nr. 115) – *Pro 16 imaginibus: 8 historicis Joseph et 8 Abraham peregrinationem referentibus dati fl. 50.*

68 Gębarowicz, Mańkowski 1937: 184. (Prieduose Bonos Sforcos testamentas lotynų kalba.)

69 Ten pat: 191 (*Opony pozostałe w Krakowie po wyjeździe Henryka Walezego*, Kraków, 28 czerwca 1574).

70 Piwocka 2015 (b): 209–210.

71 Vienas jų – „Abraomo susitikimas su Melchizedeku“ – priklauso Fritso Lugto kolekcijai Paryžiuje, kitas – „Loto atsiskyrimas nuo Abraomo“ – 2010 m. buvo pristatytas aukcione Londone.

72 Janicki 2010: 144.

73 Chmiel 1911: 258 (dokumento Nr. 104).

kunigaikščio didžiaja karūna. Herbo viduryje pavaizduotas⁷⁴ Žygimanto Augusto motinos – Milano hercogo dukters Bonos Sforcos – herbas (Žaltys, ryjantis vaiką). Pirmajame lauke išaustas Lenkijos Erelis – Žygimanto Augusto tėvo, Žygimanto Senojo, herbas su paties Žygimanto Augusto inicialais ereliui ant krūtinės. Antrajame lauke pavaizduotas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės heraldinis simbolis – Vytis. Trys apatiniuose laukuose esantys herbai – tai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės svarbių žemių (Angelas – Kijevo, Kryžius – Voluinės, Keturpėsčias lokys – Smolensko) heraldiniai ženklai. Toks jungtinis Žygimanto Augusto herbas jo valdymo laikotarpiu buvo kalamas ir Lietuvos monetose, taip pat naudotas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiajame antspaude. Pirmoji Vilniaus kalyklos monetų su tokiu herbu reverse emisija buvo nukaldinta 1547 m.⁷⁵, kai jaunasis vadovas pradėjo administracines reformas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Identiško jungtinio herbo heraldinių ženklų kompozicija Valdovų rūmų muziejaus gobelene akivaizdžiai liudija, kad šis senas meninis audinys užsakytas Žygimanto Augusto kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir turėjo puošti jo Vilniaus rezidenciją, galbūt Naująjį korpusą (*Domus Novum super Fluviūm Vilna*)⁷⁶, kurio statybos baigtos 1548-aisiais (1545 m. vasarą čia jau vyko interjero įrangos darbai⁷⁷), arba tuo metu iškilusį Žemutinės pilies šiaurės vakarų korpusą⁷⁸. Neatmestina, kad aprašomo gobeleno kartonas galėjo būti sukurtas Žygimanto Augusto rūmų tapytojo Erhardo (Erhard, Gherhard), šaltiniuose minimu kaip Gerhardas Swaigeris⁷⁹. Jis gyveno Vilniuje nuo 1528 m., čia turėjo namą ir dirbo Žygimanto Augusto dvare. Erhardas Žemutinės pilies rūmuose 1544–1547 m. dirbo įvairius darbus. Žygimanto Augusto išdininko Jono Liutomirskio 1546–1548 m. dvaro sąskaitose 1547 m. rugpjūčio 7 d. yra įrašai apie išmokas šiam meistriui už auksu dekoruotas viršūnes naujoms valdovo palapinėms, trijų herbų nutapymą ant namo, kurį Žygimantas Augustas ką tik pasistatė šiaurinėje pilies pusėje (*domus nova*, dabar – Naujasis arsenalas arba Lietuvos nacionalinio muziejaus korpusas)⁸⁰, už įvairius herbų projektus, pavyzdžiui, už auksinių dukatų ir sidabrinė grašių herbus, taip pat 3 gobelenų herbus (*Eidem a depictione 3 insignorum pro tapeciis domus novae*)⁸¹. Minėtam dailininkui taip pat sumokėta už lentjuosčių tiems audiniams pakabinti nudažymą (*a depictione fictilium alias listew in parietes domus eiusdem*)⁸². Jam sumokėta ir už valdovo insignijų sukūrimą; jį ant signetinio žiedo turėjo išgraviruoti Giovanni Jacopo Caraglio (1500/1505–1565), nuo 1545 m. dirbęs

⁷⁴ Dolinskas, V. [Rankraštis]. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Rinkinių apskaitos ir saugojimo skyrius*.

⁷⁵ Piwocka 2015 (c): 23.

⁷⁶ Vitkauskienė 2004: 21–23.

⁷⁷ Vitkauskienė 2006 (b): 97.

⁷⁸ Piwocka 2015 (c): 27.

⁷⁹ Vitkauskienė 2006 (c): 61.

⁸⁰ Vitkauskienė 2006 (c): 61.

⁸¹ Piwocka 2015 (c): 27.

⁸² Janicki 2010: 150.

Žygimanto Augusto dvare kaip raižytojas ir auksakalys. Nėra galimybių nustatyti ir aptarti, kokiems gobelenams Erhardas sukūrė herbinius kartušus, tačiau šie įrašai byloja, kad 1547 m. šis jungtinis herbas buvo oficialiai pradėtas paraleliai naudoti valstybinėse monetose, signetiniame žiede ir Vilniaus Žemutinę pilį puošiančioje tekstilėje.

Gobelenų iškabinimas Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose minimas ir 1549 metais. 1549 m. sausio 5 d. sumokėti 3 grašiai už plaktukėlį gobelenams kabinti⁸³, sausio 30 d. sumokėti 4 grašiai už nenurodytą skaičių vinučių gobelenams kabinti⁸⁴. Tokie pat įrašai kartojasi balandžio 8 d. – 3 grašiai⁸⁵, gegužės 17 d. – 6 grašiai⁸⁶, liepos 8 d. – 8 grašiai⁸⁷, rugpjūčio 27 d. randami net du įrašai: 6 grašių išmoka už vinukus Jos Didenybės gobelenams kabinti ir 18 florenų už maskvietiškus gobelenus^{88,89}. 1549 m. spalio mėn. gobelenai minimi du kartus. Spalio 18 d. už vinukus gobelenams kabinti išmokėti 6 grašiai, dar 6 grašiai išmokėti už vinukus gobelenams kabinti Jos Didenybės Karalienės kambariuose⁹⁰. Lapkričio 12 d. sumokėta už vinukus gobelenams kabinti Nepolomicėse⁹¹.



4 pav. Gobelenas su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto jungtiniu herbu, Flandrija, apie 1544–1548 m, 240 × 158 cm. *Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai*. Nuotraukos autorius Vytautas Abramauskas

83 Balzer 1885: 903.

84 Ten pat: 904.

85 Ten pat.

86 Ten pat: 906.

87 Ten pat: 907.

88 Ten pat: 908 – *Pro claviculis ad annectendum tapeta Reginalis Maiestatis -/6/-; Masskowski aulico ex gratia dati 18/-/.*

89 A. Chmielio publikuotame dokumente išmoka apibūdinama kitaip: *Pro claviculis ad annectendum tapeta Reginalis Maiestatis Masskowski, aulico, ex gratia dati* [už vinukus Maskvos Karališkosios Didenybės gobelenams prikalti dvarui atiduota iš malonės] (Chmiel 1911: 301 (dokumento Nr. 22b).

90 Balzer 1885: 909 – *Pro claviculis ad affigendum tapeta in habitationibus Reginalis Maiestatis Gzowski deti.*

91 Ten pat: *Endo in Niepolomicze, pro claviculis ad affigendum tapeta, dati -/3/-.*

Įvardyti faktai ir artefaktai aiškiai byloja, kad 1543–1549 m. Žygimantas Augustas turėjo gausią gobelenų kolekciją, kuri dažnai puošė vilnietišką ir kitas valdovo rezidencijas LDK. Paimta rezidencija buvo toliau puošiamą bei puoselėjimą ir jam tapus Lenkijos karaliumi (1548). Po 1549 m. įrašai nutrūksta. Tai neturėtų stebinti. Mirus Žygimantui Senajam (1548 m. balandžio 1 d.), jo įpėdinis Žygimantas Augustas tapo visateisiu Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir Lenkijos karaliumi. Jo laukė valdžios įteisinimas abiejose valstybėse ir dvaro reorganizavimas. Be to, nuo pat valdymo pradžios svarbiausias valdovo tikslas buvo pristatyti savo išrinktąją Barbarą Radvilaitę kaip teisėtą karalienę. 1547 m. gruodžio 15 d. Piotrkuvo Seime valdovas oficialiai paskelbė apie įvykusias savo ir Barbaros vestuves. 1548 m. balandžio 17 d. įvyko jaunosios karalienės pristatymas ir įvedimas į Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmus Vilniaus Žemutinėje pilyje. 1548 m. rugsėjo 1 d., valdovo pakviesta, Barbora atvyko į Vavelį, kur buvo karūnuota 1550 m. gruodžio 7 dieną. Vavelis tuo metu visų pirma atliko valstybinę funkciją – buvo svarbiausia valdovo rezidencija, o Nepolomicės buvo labiau susijusios su privačiu Žygimanto Augusto gyvenimu. Sudėtingas ir audringas politinis bei asmeninis gyvenimas kovojant dėl mylimos žmonos pripažinimo ir gyvybės (Barbora mirė 1551 m. gegužės 8 d.), tikėtina, nebuvo palankus naujiems užsakymams. Mirus Barbarai



5 pav. „Žygimantas Augustas, pristatantis Barbarą Radvilaitę“, Janas Mateika, 1858 m., 32 x 23,5 cm., Muzeum Narodowe w Krakowie

ir įvykus jungtuvėms su Kotryna Habsburgaite (1553), valdovas ir didelė dalis dvariškių dar kartą paliko Krokuvą. Nuo tada iki 1564 m. Vilnius tapo ne tik svarbiausia jo rezidencija, bet ir Lietuvos bei Lenkijos valdymo centru, taip pat miestu, kuriame valdovas saugojo savo meno kolekciją.

Vaizdą apie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų Vilniuje prabangą aptariamam laikotarpiu galima susidaryti iš popiežiaus nuncijaus Bernardo Bongiovannio (m. 1574) 1560 m. pranešimo, parengto apsilankius Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose Vilniuje. Jų kolekciją autorius taip komentuoja: „ir iš viso tiek brangakmenių, kad net nebūčiau galėjęs pagalvoti, jei nebūtų tekę susidurti. Ir mano matytų Venecijoje, ir mūsų pono [popiežiaus] valstybės [brangenybių] negalima ir palyginti.“⁹² Tikėtina, kad kartu su valdovu į Vilnių atkeliavo ir trečiosios žmonos kraityje atsivežti gobelenai. M. Morelowski⁹³ mini ją

92 Išsamus matytų brangenybių aprašas (gobelenų jame nėra) pateiktas: Vitkauskienė 2006 (a): 229.

93 Morelovski 1927: 211–213.

atsivežus 46 gobelenus, o M. Gębarowiczius ir T. Mańkowski vardija 24⁹⁴. Originalaus inventoriaus išrašą paskelbė Józefas Korzeniowski⁹⁵. Šiame dokumente gobelenai minimi dviejose pozicijose – grupėje, pavadintoje „Dvidešimt keturi gobelenai“, ir grupėje, pavadintoje „Kilimai“. 24 gobelenus sudaro 8 gobelenai, vaizduojantys žygdarbius, 5 gobelenai – nežinomus paveikslus, 8 gobelenai – augalus ir gyvūnus ir 3 margi gobelenai. Tarp kilimų vardijami 7 gobelenai, vaizduojantys dorybių – tikėjimo, vilties, meilės, teisingumo, išminties, susivaldymo ir tvirtumo – alegorijas, 6 – Senojo Testamento istorijas, 6 – scenas su žvėreliais ir augalais, taip pat gobelenas, panašus į šiuos, tik ilgesnis ir siauresnis, gobelenas, ne toks panašus į šiuos, mažesnis, ir 5 dalių gobelenas kaip apklotas iš auksinio audeklo su rausvu šilku. Neskaitant paskutinio 5 dalių „apkloto“, nes neaišku, ar tai gobelenas, iš viso 47 vienetai. Žygimanto Augusto kolekcijoje jie buvo laikinai, nes bent jau dalį jų 1566 m., išvykdama iš Krokuvos, valdovė išsivežė; taip pat 10 gobelenų su Lietuvos ir Lenkijos herbais, galbūt dovanotų Žygimanto Augusto⁹⁶.

Tai, kad gobelenus ir kitas kolekcijos brangenybes gabenti iš Vavelio ir kitų rezidencijų į Vilnių, dažniausiai lankomą valdovo rezidenciją, pradėta iš karto po 1553 m. įvykusių Žygimanto Augusto trečiųjų jungtvių, byloja ir šaltiniai. 1553 m. į Vilnių išsiųsti Krosno gobeleniniai audiniai, arba sienų apmušalai (*auleas telae*), – 80 gabalų. Dviem vežimais juos atvežė totorius Baroševičius. Sumokėta 343 auksinai ir 3 grašiai⁹⁷.

Toliau šešerius metus apie gobelenų užsakymus ir jų panaudojimą žinių nėra. Nuo 1559 m. įrašai atsinaujina. Greičiausiai tai lėmė faktas, kad tais metais gobelenai Vavelyje buvo uždengti ir nukabinti. Tą galima teigti remiantis 1559 m. birželio 6 d. Krokuvoje Jokūbo Zaleskio padarytu įrašu, nurodančiu, kad tą dieną buvo nupirkti 2 rietimai juodos gelumbės gobelenams ir kilimams uždengti (?), už juos (kartu su pasiuvimu)⁹⁸ sumokėti 5 auksinai ir 25 grašiai. Netrukus gobelenai buvo nukabinti, tačiau neaišku, ar atgabenti į Vilnių, ar sandėliuoti Vavelio pilies skliautuotoje salėje. Praėjus savaitei nuo įrašo apie gobelenų uždengimą juodu audeklu, 1559 m. birželio 15 d. J. Zaleskis rašo, kad, „asmeniškai leidus šventajai karališkajai didenybei, gavau savo kelionei iš Krokuvos į Vilnių 30 auksinų. Taip pat karališkosios didenybės nurodymu buvau pasilikęs Krokuvoje, kad po Karališkosios didenybės išvykimo atlikčiau kai kuriuos reikalus, pirmiausia dėl atsiskaitymo su karalienės dvaru ir pilies skliautuotoje salėje paliktų gobelenų sutvarkymo.“⁹⁹

Šiuo metu pasirodo informacija ir apie naujus paties Žygimanto Augusto gobelenų užsakymus. R. Szymdkui Antverpeno miesto archyve pavyko rasti dokumentų, įro-

94 Gębarowicz, Mańkowski 1937: 8.

95 Korzeniowski 1891: 84–85.

96 Gębarowicz, Mańkowski 1937: 8.

97 Vitkauskienė 2006 (a): 226.

98 Įsiterpęs žodis „pasiuvimu“ leidžia manyti, kad audiniai buvo ne uždengti, o supakuoti į specialiai tam pasiūtus įdėklus ar maišus (*wanthuchy*).

99 Vitkauskienė 2006 (a): 227.

dančių, kad nuo 1559 m. Žygimanto Augusto dvare gobelenų agento vaidmenį atliko R. Dermojeenas. Tai liudija 1559 m. rugsėjo 7 d. pasirašyta sutartis tarp Žygimanto Augusto ir R. Dermojeeno, kaip tarpininko, užsakant gobelenus su aukso ir sidabro gijomis. Sutarties vertė – 12 tūkst. florenų. Gobelenai turėjo būti išausti ir išsiųsti į Lenkiją. Atlygis R. Dermojeeniui turėjo būti sumokėtas trimis lygiomis dalimis¹⁰⁰. Fondų išmokomis disponavo Johanesas Brandesas, jo atstovas Antverpene buvo Georgas Rosenbergas – ši pavardė minima keliuose finansiniuose sandoriuose Antverpene su Hanzos pirkliais iš Hamburgo ir Liubeko. Iš to paties šaltinio žinoma, kad už šį užsakymą laidavo du Antverpeno gyventojai: pirklys Kornelis van Bombergenas (Cornelis van Bomberghen, Korneliusz z Bombergen) ir žinomas Briuselio gobelenininkas Fransua Gebelsas (François, Franciszek Geubels). Jiedu 1560 m. rugpjūčio 13 d. Antverpeno miesto tarybai pagal antikinę prekybos tradiciją laidavo savo ir savo šeimos turimu bei būsimu turtu, kad R. Dermojeenas tvarkingai vykdo įsipareigojimus, numatytus 1559 m. rugsėjo 7 d. sutartyje su Žygimantu Augustu¹⁰¹. Deja, kokios tematikos gobelenai užsakyti, kiek jų buvo ir kam skirti, neaišku. Paraleliai Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose vėl minimi gobelenų iškabinimai. 1560 m. vasario 27 d. rašte teigiama, kad tą dieną už kai kurių gobelenų susiuvimą (mat dalis jų Krasnystave, naujoje skliautuotoje patalpoje, buvo sugadinti ir supuvę, o dalis dėl ilgo naudojimo suplyšo) sumokėtas 1 auksinas ir 15 grašių. Taip pat rašoma, kad dėl to paties reikalo įvairiu laiku sumokėjo 1 auksiną tiems, kurie Rapolui Vargravskiui padėjo kabinti gobelenus ir tvarkyti dėžes¹⁰². Kitas tų pačių metų įrašas byloja, kad 1560 m. juodadarbiams ir vežikams, kurie audinius, skirtus Šventosios Karališkosios Didenybės dvaro aprūpinimui, iš vežimų sunėšė į skliautuotą patalpą, sumokėti 24 grašiai. Tą pačią dieną ponui Jostui sugrąžinti 6 auksinai ir 28 grašiai už 110 kapų vinučių, kuriomis tvirtinami gobelenai ir apmušalai¹⁰³. 1561 m. rugpjūčio 8 d. įrašas liudija, kad tą dieną keturios valdovo miegamojo sienos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose Vilniuje buvo puošiamos auksu austais gobelenais¹⁰⁴. Tikėtina, kad buvo tokie patys kaip ir Vavelyje.

Tuo metu Vilniaus Žemutinėje pilyje turėjo būti ir 8 gobelenų serija, vaizduojanti „Dovydo sūnaus Abšalomo istoriją“. Ji minima 1562 m. spalio 8 d. Žygimanto Augusto sesers Kotrynos Jogailaitės, ištekančios už Suomijos kunigaikščio Jono III Vazos, kraityje, poskyryje „Jos Didenybės karalaitės kambarių apmušalai“¹⁰⁵. Vėlesnis R. Dermojeeniui patikėtas užsakymas yra susijęs su dviem valdovo laiškais. Apie juos žinome iš 1904 m. liepos 6 d. Meno istorijos tyrimų komisijai Lenkijos mokslų akademijoje Stanislawo Cerchos pristatytos archyvinės medžiagos. Abu laišakai datuoti ta pačia data – 1564 m. ge-

100 Szmydki 2009: 31.

101 Ten pat.

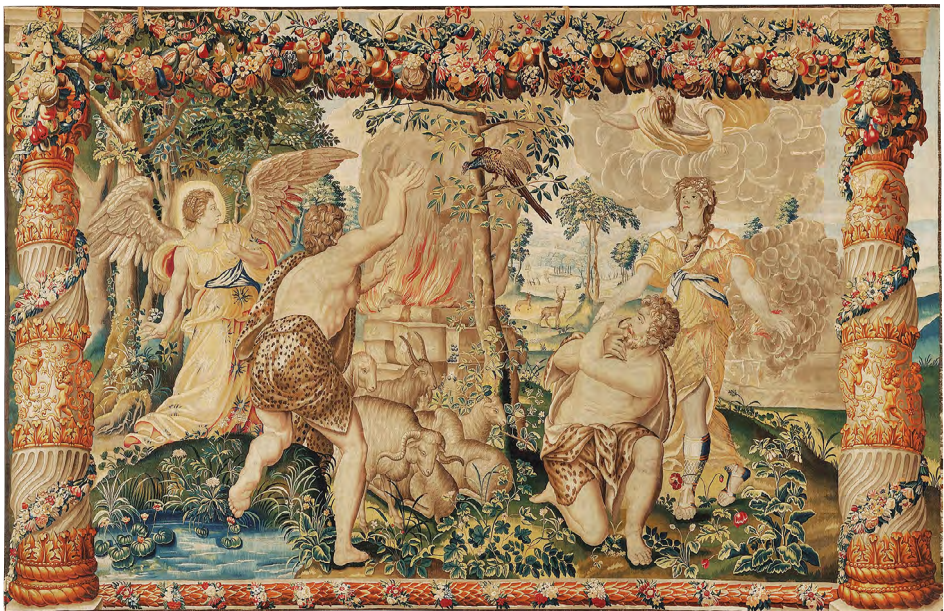
102 Vitkauskienė 2006 (a): 228.

103 Ten pat.

104 Ten pat.

105 Janonienė 2005: 31.

gužės 12 d., parašyti Knišine ir adresuoti Prūsijos žemių išdininkui, Gdansko kaštelionui Jonui Kostkai. Laiške lenkų kalba valdovas kreipiasi į J. Kostką ir rašo, kad siunčia pas jį R. Dermoženą, „mūsų tarną“, dėl tų *cortyn*. Valdovas duoda nurodymą, kad R. Dermoženą išsiųstų, kaip buvo kalbėta Varšuvoje, ir pasistengtų, kad kiek galima greičiau būtų pagaminti ir jam atsiųsti. Laiške lotynų kalba Žygimantas Augustas rašo apie trejus metus uždelstą užmokestį savo tarnui R. Dermoženui, Liubeko miesto gyventojui, – šis negauna atlygio, lygaus 100 auksinų per metus, kurį jam reikėjo mokėti iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo. Nurodoma, jog ši pertrauka atsirado dėl to, kad R. Dermoženo nebuvo. Valdovas liepia J. Kostkai padengti 300 auksinų skolą iš Prūsijos išdo¹⁰⁶. Hilda Coppejans-Desmedt iš Gento, remdamasi Varšuvos vyriausiojo senųjų aktų archyvo dokumentais, atskleidė, kad 1566 m. R. Dermoženas Žygimantui Augustui pristatė daug juodos ir baltos spalvų audinių, greičiausiai heraldinių *en grisaille*, panašių į tuos, kokie jau anksčiau buvo austi Dermoženų manufaktūrose¹⁰⁷. Juodos ir baltos spalvų gobelenai įvardyti 1572 m. rugsėjo 29 d. inventoriaus sąrašė, „Jo Karališkosios Didenybės inventoriaus registre“. Jame nurodoma, kad gobelenai buvo su Jo Didenybės Karaliaus herbais. Už Juos R. Dermoženui sumokėta 1314 florenų¹⁰⁸. Šie audiniai valdovui buvo pristatyti 1566 metais. Apytikriai tuo metu Žygimantas Augus-



6 pav. „Kaino ir Abelio aukojimas“, Jeano Leynierso (?) audimo dirbtuvės, Briuselis, pagal Michielio Coxcie'io kartonus, XVII a. vid., 352 × 530 cm. *Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai*. Nuotraukos autorius Vytautas Abramauskas

¹⁰⁶Hennel-Bernasikowa 1996: 33.

¹⁰⁷Coppejans-Desmedt 1978: 37.

¹⁰⁸Hennel-Bernasikowa 1996: 33.

tas pamažu apleido Vilnių, o susikūrus Abiejų Tautų Respublikai naująją dažniausiai lankoma valdovo rezidencija tapo Varšuva. Tad nors ir užsakyti mokant iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo, vargu ar jie buvo skirti vilnietišškai rezidencijai.

Sunku pasakyti, kas nutiko su kitais Žygimanto Augusto užsakymais – herbinais ir monograminiais audiniais, įvairiais mažesniais audiniais su herbais; dalis jų, skirti kabinti langų nišose, tikėtina, priderinti prie Vavelio išmatavimų. Numanomas jų išaudimo laikotarpis 1560 m., tačiau po 1559 m. Žygimantas Augustas Krokuvoje nesilankė, jo motina Krokuvos rezidenciją turėjo palikti jau 1550 m., kai išvyko į Mazoviją, o tada – į Barį.

Valdovo gyvenimo pabaigoje gobelenai ir kitos vertybės iš visų rezidencijų buvo išvežtos į saugiausia laikytą rezidenciją – Tykociną. 1572 m. datuotame dokumente rašoma, kad valdovas pasikvietė senąjį kuopininką Belinskį ir „įpareigojo jį riterio žodžiu ir Pono Visagalio Dievo vardu ir gavo iš jo priesaiką“, kad jis patikėtos paslapties neatskleis ir tikrai įvykdys jam duotą paliepiimą. Vėliau jam atskleidė „savo sumanymą atgabenti iš Vilniaus, kaip ir Knišino, visas savo brangenybes į Tykocino pilį“¹⁰⁹. Tikėtina, kad į Vilnių jos grįš iki 2023 m. liepos mėn. ir beveik po 500 metų pertraukos kelis mėnesius vėl puoš vilnietiškąją valdovo rezidenciją.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad Žygimantas Augustas gobelenų serijomis disponavo ne vėliau kaip nuo 1543 metų. Tai buvo jo pirmosios žmonos Elžbietos Habsburgaitės atsivežtos „Romulo ir Remo istorija“ bei „Nabuchodonosaro istorija“ – galbūt tėvo Žygimanto Senojo gobelenai. Apie galimus paties Žygimanto Augusto užsakymus įrašai pasirodo 1545 metais. Vis dėlto neaišku, ar tai tikrai yra gobelenų „vaizdeliai“ ir ar jie buvo užsakyti. Akivaizdu, kad 1545 m. Žygimanto Augusto kolekciją sudarė nemenkas skaičius gobelenų, mat jiems iškabinti reikėjo 4 tūkst. vinučių, o jų greta kabančių ilgis turėjo būti nuo 200 iki 400 metrų. 1547 m. Vilniuje užsakytos pirmosios žinomos biblinės serijos „Pirmųjų tėvų istorija“ ir „Nojaus istorija“. Už jas sumokėta iš Lietuvos dvaro išdo. Tikėtina, kad panašiu metu turėjo būti užsakyta „Babelio bokšto istorija“ ir bent dalis verdiūrų. 1548 m. fiksuojamas mokestis už „Abraomo peregrinacijas“ ir „Juozapo istorijas“ „vaizdelius“. Šių eskizų tolesnis likimas nėra žinomas.

Domėjimasis gobelenais minimu laikotarpiu, tikėtina, buvo susijęs su valdovo ambicijomis įtvirti savo kaip savarankiško Lietuvos didžiojo kunigaikščio statusą, užmojais dekoruoti ką tik užbaigtą naująją rezidenciją *Domus Novus* arba naująjį Vilniaus Žemutinės pilies šiaurės vakarų korpusą, baigtus statyti 1548 m., arba, įvertinus užsakymo datą ir laiką, reikalingą audiniams išausti, su pasirengimu antrosios žmonos Barboros Radvilaitės karūnacijai, įvykusiai 1550 m. gruodžio 7 d. Kroku-

¹⁰⁹ Vitkauskienė 2006 (a): 235.

voje. Kaip byloja išlaidų knygos ir valdovo korespondencija, gobelenų užsakymams Žygimantas Augustas turėjo agentą Rodrigą Dermojeną. Jis atstovavo valdovui įsigyjant gobelenus nuo 1559 m. iki savo mirties 1566-aisiais. 1559 m. jis vykdė nežinomų gobelenų užsakymą už 12 tūkst. florenų, o 1564–1566 m. valdovui pristatė 84 juodos ir baltos spalvų herbinius gobelenus, kainavusius 314 florenų. Sandoriams tarpininkavę įtakingi laiduotojai atskleidžia, kad Žygimantas Augustas Briuselio rinkoje buvo patikimas užsakovas ir per savo agentus turėjo ryšių su garsiais to meto audėjais bei pirkliais. Gausūs įrašai apie mokėjimus už vinutes, reikalingas gobelenams pritvirtinti, Lietuvos dvaro išdo sąskaitose byloja, kad 1545–1561 m. gobelenai buvo dažnai eksponuojami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pagrindinėje rezidencijoje Vilniuje ir kartu su valdovu keliaudavo po kitas rezidencijas – Trakus, Rūdninkus, Skernevices, Ravą. Įrašai apie gobelenų naudojimą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rezidencijose nutrūksta po 1564 m., kai Žygimantas Augustas apleidžia Vilnių, o naująja dažniausiai lankoma rezidencija tampa Varšuva. Itin vertingos gobelenų kolekcijos sąsajos su Vilniaus Žemutinės pilies rūmais, kaip ir čia saugotos valdovo brangenybės, kiti prabangūs užsienio meistrų dirbiniai, šarvų ir ginklų rinkiniai, taip pat biblioteka, liudija Vilniaus kaip svarbiausios Žygimanto Augusto rezidencijos statusą 1544–1564 metais.

Gauta 2023 03 13

Priimta 2023 03 29

Literatūra

1. Balzer, O. Rachunki domowe Zygmunta Augusta z Roku 1549. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1885.
2. Chmiel, A. *Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce*. T. 1. Kraków, 1911.
3. Ciampi, S. *Viaggio in Polonia del professore Sebastiano Ciampi nella state del 1830*. Firenze, 1831.
4. Coppejans-Desmedt, H. Les archives de l'état en Pologne: avec un relèvement de documents relatifs à l'histoire de la Belgique, conservés aux Archives Centrales de l'Etat à Varsovie, précédé d'un aperçu historique. *Miscellanea Archivistica*. 1978. T. 18: 37.
5. Duczmal, M. Jogailaičiai. *Biografijų žinyras*. Vilnius, 2012: 118.
6. Fabiański, M. Książdz Stanisław Orzechowski i swawolne dziewczęta wobec opon Zygmunta Augusta na Wawelu. *Terminus*. 2011. R. 12. Z. 24: 41–69.
7. Forti Grazzini, N. Verdure with Animals. *Grand Design. Pieter Coecke van Aelst and Renaissance Tapestry*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2014: 336–343.
8. Gębarowicz, M.; Mańkowski, T. Arasy Zygmunta Augusta. *Rocznik Krakowski*. T. 29. Kraków, 1937.
9. Göbel, H. *Wandteppiche*. T. 1: *Die Niederlande*. Bd. 2. Leipzig: H. Schmidt & C. Günther, 1923.
10. Hennel-Bernasikowa, M. Czarno-białe tkaniny Zygmunta Augusta. *Studia Waweliana*. T. 5. Kraków, 1996: 33–43.
11. Hennel-Bernasikowa, M. Arrasy Zygmunta Augusta świadkiem królewskich uroczystości. *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich*. Red. M. Markiewicz, R. Skowron. Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 1999: 245–254.
12. Hennel-Bernasikowa, M. The Role of the Tapestries of Sigismund II Augustus in Polish Royal Ceremonies. *Flemish Tapestry in European and American Collections. Studies in Honour of Guy Delmarcel*. Eds. K. Brosens, G. Delmarcel. Turnhout, 2003: 87–92.
13. Hennel-Bernasikowa, M. *Dzieje arrasów króla Zygmunta Augusta*. Kraków: Zamek Królewski na Wawelu,

2011.

14. Hennel-Bernasikowa, M.; Piwocka, M. *Katalog arrasów króla Zygmunta Augusta*. Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2017.
15. Janicki, M. Imagines biblijne, alegoryczne, historyczne i heraldyczne zamawiane dla Zygmunta Augusta w świetle kilku zapisów rachunkowych z lat 1547–1548 (przyczynek do genezy królewskiej kolekcji arrasów). *Amicissima. Studia Magdalenae Piwocka oblata*. Cracoviae, 2010: 139–152.
16. Janonienė, R. Kotrynos Jogailaitės kraičio aprašas – XVI a. dvaro buities dokumentas. *Lietuvos pilyys 2005*. T. 1: 23–32.
17. Jedzinskaitė-Kuizininė, I. *XVI–XVIII a. gobelenai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2000.
18. Jedzinskaitė-Kuizininė, I. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų gobelenai*. Vilnius: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011.
19. Jedzinskaitė-Kuizininė, I. *Žygymanto Augusto gobelenai. Istorija ir vaidmuo*. Vilnius: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2021.
20. Korzeniowski, J. Wprawa królowej Katarzyny. *Sprawozdania Komisyi do Badania Historji Sztuki w Polsce*. T. 4. Sz. 2. Kraków, 1891: 84–85.
21. *Księga ekspedycji kancelarii nadwornej 1559–1572. Materiały do dziejów dworu królewskiego*. Oprac. I. Kaniowska. Kraków: Historia Jagellonica, 1997.
22. Kuizininė, I. XVI a.–XVIII a. gobelenai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Daktaro disertacija. Vilniaus dailės akademija, 1998.
23. Morelowski, M. *156 arrasów flamandzkich Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1922.
24. Morelowski, M. O arrasach flamandzkich Zygmunta Augusta. *Prace Komisji Historji Sztuki PAU*. 1923. T. 3.
25. Morelowski, M. O nieznanach tapisjerjach tkanych dla Polski w XVI, XVII i XVIII w. (Sur des tapisseries jusqu'ici inconnues, tissées pour la Pologne au XVIe, XVIIe et XVIIIe siècle). Présenté le 15 décembre 1927, dans la séance de la Commission pour l'étude de l'histoire de l'art. *Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres*. No. 7–10. Cracovie, 1927: 211–213.
26. Morelowski, M. *Arasy wawelskie Zygmunta Augusta, ich watość i znaczenie w dziejach sztuki*. Kraków, 1929.
27. Niekrasz, C. C. Woven Theaters of Nature. Flemish Tapestry and Natural History, 1550–1600. A dissertation. Evanston, Illinois, 2007.
28. Niemcewicz, J. U. *Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce*. T. 5. Lipsk: Jan Nepomucen Bobrowicz, 1840.
29. [Orzechowski S.] *Panegiricus Nuptiarum Sigismundi Augusti, Poloniae Regis*. Cracoviae, MDLIII.
30. Piwocka, M. Ze studiów nad znakami tkackimi w kolekcji arrasów Zygmunta Augusta. *Studia Waweliana*. 2007 (a). T. 13: 140–143.
31. Piwocka, M. *Arasy Zygmunta Augusta*. Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2007 (b).
32. Piwocka, M. Antyk na dworze Jagiellonów. Refleksy rzymskich kolekcji starożytności w arrasach króla Zygmunta Augusta. *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*. Red. M. Drozdowski, W. Walczak. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012: 1001–1025.
33. Piwocka, M. W kręgu mistrzów włoskiego cinquecenta. Michiel Coxie i temat heroiczny. *Studia Waweliana*. 2013. T. 15: 21–40.
34. Piwocka, M. Arrasy króla Zygmunta Augusta. „The Art of Majesty” ostatniego Jagiellona. *Patronat artystyczny Jagiellonów*. Red. M. Koczerska, P. Węcowski. Kraków: Towarzystwo Naukowe SOCIETAS VISCULANA, 2015 (a): 397–408.
35. Piwocka, M. Drawings by Michiel Coxie for the Unrealized Story of Abraham Tapestries – a Potential Offer to King Sigismund Augustus (?). *Oriental Studies and Arts. Contributions Dedicated to Professor Tadeusz Majda on His 85th Birthday*. Ed. A. Bareja-Starzyńska. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie, 2015 (b): 207–228.
36. Piwocka, M. Arras z herbem Wielkiego Księstwa Litewskiego pod rządami Zygmunta Augusta / Tapestry with the Arms of Grand Duchy of Lithuania under the Reign of Sigismund II Augustus. *Arras Herbowy Zygmunta Augusta ze zbiorów Wileńskich. Pokaz w zamku królewskim na Wawelu 17 października 2015 – 17 stycznia 2016 / Sigismund II Augustus's Armorial Tapestry from Vilnius. A Special Showing at the Wawel Royal Castle*,

17 October 2015–17 January 2016. Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2015 (c): 17–40.

37. Piwocka, M. The Story of Noah and the Story of the Babel Tower from the Tapestry Collection of King Sigismund Augustus – Replicas and Transmutations. *Folia Historiae Artium*. Seria Nowa. 2015 (d). T. 13: 73–118.
38. Ragauskienė, R. Lietuvos valdovų vilnieiški itinerariumai. *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*. Sud. R. Ragauskienė. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2006: 304–330.
39. Rastawiecki, E. Przydatek do wiadomości o potopie, tak u nas nazywanych drogocennych szpalerach przez króla Zygmunta Augusta nabytych. *Spominki historyczne i artystyczne*. 1853. T. 1: 134–161.
40. *Rękopis historyczny Polski Dworzanina i wychowanca Zygmunta Augusta*. Wrocław: Wyd. Andrzej Koźmian, 1845.
41. Siemiński, L. O kobierctwie: Arrasy i kobierce Zygmunta Augusta. *Przegląd Polski*. 1876. Z. 10: 94–123.
42. Szmydki, R. *Zbiory artystyczne królewicza Jana Kazimierza w Warszawie i Nieporęcie około roku 1643*. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 1993.
43. Szmydki, R. *Vente du mobilier de Jean-Casimir en 1673 / Wyprzedaż mienia po Janie Kazimierzu w roku 1673*. Warszawa: Neriton, 1995.
44. Szmydki, R. O jagiellońskich tapiseriach odzyskanych w Sztokholmie przez Zygmunta III (1566–1632). *Kronika Zamkowa*. 2001. T. 2(42): 41–75.
45. Szmydki, R. Tapiserie króla Henryka Walezego pozostawione w Polsce w 1574 r. *Barok. Historia-Literatura-Sztuka*. 2008. R. 15. Nr. 1(29): 63–68.
46. Szmydki, R. Arrasy Zygmunta Augusta w świetle antwerpskiej Certificatieboek z roku 1560. *Polska i Europa w dobie nowożytnej / L'Europe moderne: nouveau monde, nouvelle civilisation? / Modern Europe – New World, New Civilisation?, Prace naukowe dedykowane Profesorowi Juliuszowi A. Chrościckiemu*. Warszawa: Arx Regia. Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego, 2009: 29–36.
47. Szmydki, R. Kredytowe źródła finansowania tapiserii Zygmunta Augusta a ich wartość materialna w XVII wieku. *Barok*. 2010. R. 17. Nr. 1(33): 13–29.
48. *Testament Zygmunta Augusta*. Oprac. A. Franaszek, O. Łaszyńska, S. E. Nahlik. Kraków, 1975.
49. *The Flemish Tapestries at Wawel Castle in Cracow. Treasures of King Sigismund Augustus Jagiello*. Ed. J. Szablowski. Antwerp, 1972.
50. Tomkowicz, S. *Materiały do historyi stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim polskim*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1915.
51. Vitkauskienė, B. R. Nauji Žygimanto Augusto rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje ir jų koncepcijos paralelės. *Urbanistika ir architektūra. Architektūros istorijos tyrimai: meninių idėjų apykaitos*. 2004. T. XXVIII. 3 priedas: 21–23.
52. Vitkauskienė, B. R. XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Istoriniai šaltiniai. *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*. Sud. R. Ragauskienė. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys 2006 (a): 129–242.
53. Vitkauskienė, B. R. XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose. *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*. Sud. R. Ragauskienė. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2006 (b): 72–128.
54. Vitkauskienė, B. R. Amatininkai, architektai ir dailininkai LDK valdovų dvare. *Lietuvos pilys*. T. 2. Vilnius, 2006 (c): 54–67.

Ieva Kuizinienė

Sigismund Augustus' Tapestries at the Residence of the Grand Duke of Lithuania and King of Poland in the Lower Castle Palace in Vilnius

Summary

This article presents an analysis of the stages and specifics encountered during scholarly research on the chosen theme, stating that separate stages in the research were determined according to different aims, research methods, and approaches. The research was conducted under circumstances characterised by a lack of sources and the fragmented nature of the information, which meant that as the research went on for 150 years, scholars generally relied on a solitary known source: the panegyric by Stanisław Orzechowski written on the occasion of the wedding of Sigismund Augustus, Grand Duke of Lithuania and King of Poland, and Catherine Habsburg at Wawel Royal Castle in 1553, in which he described the tapestries used to decorate the palace for the event. As a subsequence of this, for the rest of the mentioned period, no reference was made in scientific publications to the connection between Sigismund Augustus' tapestries and Vilnius or to the Vilnius Lower Castle, which had been the ruler's most important residence for a long time. In this article, based on sources and the most recently discovered artefacts, evidence is provided that Sigismund Augustus began collecting tapestries whilst he was still only the grand duke of Lithuania and that his earliest commissions were made in Vilnius. This is irrefutably evident from a document dated 14 January 1547 in Sigismund Augustus' accounts for the period of 1546–1548, recorded by the young ruler's treasurer Jan Lutomirski at the Vilnius palace. There is no doubt that the 'pictures' – *Creation of the World* and *The Story of Noah* – mentioned among the expenses were the first sketches for the upcoming series of biblical textiles created by Michiel Coxcie. Nonetheless, the most important evidence is the heraldic tapestry acquired by the National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania in 2009. Woven before 1548, it features the combined coat of arms of Sigismund Augustus, the Grand Duke of Lithuania, with the great crown of the Lithuanian grand duke above it. The same combined coat of arms of Sigismund Augustus was minted on Lithuanian coins during his reign and was also used on the great seal of the state of the Grand Duchy of Lithuania.

In summary, it can be stated that Sigismund Augustus owned tapestry series in Vilnius from as early as 1543. This was where the famous series *The Story of the First Fathers* and *The Story of Noah* were commissioned. The Lithuanian court treasury accounts attest that between 1545 and 1561, tapestries were often displayed at the Vilnius palace, the main residence in the Grand Duchy of Lithuania, and were taken with the ruler when he travelled to his other residences in Trakai, Rūdninkai, Skierniewice, or Rawa.

KEYWORDS: tapestries, Jagiellons, Sigismund Augustus, Vilnius Lower Castle palace, artistic textile